

Ako učiť posledných 50 rokov našej histórie?

Niektorí z nás si z obdobia socializmu pamätajú rekreácie v zariadeniach Robotníckeho odborového hnutia (ROH) a iní vyhodenie z práce po politických čistkách v 70. rokoch. Žiaci v dejepisných učebniciach čítajú o období okupácie, útlaku a korupcie, ale rodičia práve prepustení z práce pred nimi hovoria o minulosti úplne inak. Ako môže učiteľ dejepisu či občianskej výchovy prekonať túto schizofréniu?

Vyučovať najnovšie dejiny je pre nás učiteľov dejepisu zložité, pretože skutočné najnovšie dejiny neboli počas niekoľkých desaťročí druhej polovice 20. storočia predmetom vyučovania. Jedným z problémov, ktorý sa mi zdá pre túto problematiku podstatný, je nesúlad medzi požadovanou, či aspoň pociťovanou „normalitnosťou“ výučby a povedzme „existenciálnosťou“ látky, ktorá má byť preberaná. Najmladšia história nebola po dlhý čas považovaná za tému vhodnú na to, aby sa stala predmetom vedeckého výskumu. Nedostatok prístupných prameňov, nemožnosť zaujať dostatočne objektívne stanovisko pri jej interpretácii, to boli dva najčastejšie a najväčšie argumenty pre takéto stanovisko. Ide totiž o obdobie, ktoré historici – rozumejme my sami – prežívajú: jeho udalosti, procesy a javy majú bezprostredný vplyv na naše sociálne, politické, ekonomické, kultúrne či každodenné dianie.

Hranica takto prežívaných dejín je pohyblivá; jej pohyb po časovej osi dejín závisí od prebiehajúcich udalostí ovplyvňujúcich vnímanie minulosti – a vôbec nemusí ísť o onú bezprostrednú minulosť. České i slovenské najnovšie dejiny – vnímané z perspektívy 90. rokov – sa začínajú desaťročím 1938/1939 – 1948. Majú však i svoju „predhistóriu“, ktorou je obdobie trvania prvej Československej republiky. Rok 1918 je pre nás dnes už „utopený“ v starej histórii, bezprostredne nežije v našej pamäti. Vníname a hodnotíme ho už len prostredníctvom istých udalostí a procesov: demokratickosti prvej republiky, osobnosti Tomáša Garrigua Masaryka, priebehu a najmä výsledkom druhej svetovej vojny, aby sme vymenovali len tie najpodstatnejšie a najznámejšie.

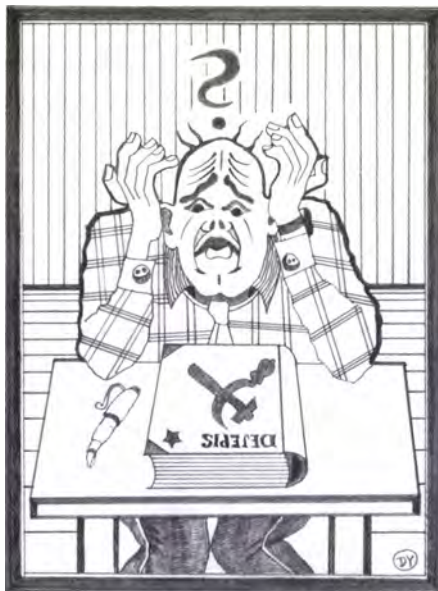
V termíne najnovších dejín je však obsiahnutý aj aspekt, ktorý možno nazvať „novosť dejín“. Je dobre známy fakt, že k prítomnosti možno priradiť skoro akúkoľvek historickú udalosť, dejinný jav či proces. Prítomnosť sa v našej interpretácii minulosti tak či onak prejaví, lebo je v nej obsiahnutá. Historik nemôže „vystúpiť“ zo svojej doby, sám zo seba. V tom je súčasne skryté vážne nebezpečenstvo, ktorým je možnosť manipulácie s dejinami, možnosť ich prisvojovania si: všeobecne by sme mohli toto nebezpečenstvo pomenovať aktualizácia dejín.

Trojaká minulosť

Aby sme celému problému porozumeli, musíme si najskôr uvedomiť, že minulosť nie je

žiadnou uzatvorenou kapitolou, že je dokonca istou abstrakciou. O minulosti by sme mali hovoriť nie v jednotnom čísle, ale v pluráli. Vždy totiž existuje niekoľko minulostí – a všetky ich prežívame, nemôžeme sa z nich vyvliecť. Pre potreby tejto úvahy možno hovoriť o troch podobách minulosti.

Prvá je zviazaná s historickým poznaním. Ide o konštrukciu vytváranú historickou vedou usilujúcou o vytvorenie kópie minulosti, kto-

ILUSTRÁCIA PETER DARNÁDY

rá by čo najpresnejšie zachytávala skutočný priebeh minulých dejov. Je to ideál, cieľ, ktorého dosiahnutie je vlastne nemožné. V inom aspekte v procese historického poznania – aj jeho osvojovania, ktoré je jedným z programových cieľov výučby dejepisu – ide o kultiváciu myslenia, o získanie schopnosti a zručnosti zhromažďovať a interpretovať informácie.

Druhú podobu minulosti tvorí historické vedomie. Aj v ňom sú historické informácie, často rovnaké s tými už známymi z historického poznania. Sú však usporiadané do iného celku, zviazané prostredníctvom iných väzieb. Dá sa povedať, že medzi týmito väzbami dominujú spojnice vyvedené zo všeobecného kultúrneho prostredia: napr. všeobecne rozšírené predstavy, tradície či stereotypy sociálnych skupín. Prostredníctvom historického vedomia sa vytvára vedomie sociálnej a historickej identity ľudskej spoločnosti. Minimálne pre európsku spoločnosť je sebaidentifikácia prostredníctvom reflexie minulosti, či už formou mýtu alebo vedy, nevyhnutná a podstatná.

Historické vedomie je budované na vedomej reflexii minulosti. Práve preto v ňom existuje jeden základný rys: plné vedomie odlišnosti minulosti a prítomnosti. Dokonca sa dá povedať, že je na tomto rozdiel *a priori* budované. Lenže nie vždy a vo všetkých prípadoch zaobchádzame s historickou skutočnosťou tak, akoby sme si uvedomovali časový rozdiel medzi minulosťou, prítomnosťou a prípadne i budúcnosťou, ktorá v časovej schéme historickej kultúry hrá rovnako významnú úlohu ako zostávajúce dva časové modusy. Tu sa potom objavuje priestor na tretiu nami vydelenú podobu minulosti.

Je ňou minulosť historickej (alebo sociálnej, kolektívnej) pamäti. Historická pamäť je – podľa chápania Pierra Noru, ktorý tento pojem vniesol do všeobecného používania na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia – bezprostrednou minulosťou, je tým, v čom a čo žijeme. Tvorí protiklad histórie: tá podľa Noru umŕtvuje, pretože chce rekonštruovať. Pamäť je v porovnaní s tým „žijúcimi dejinami“. Keďže vyberá, ale aj vytláča a zastiera, obmieňa minulosť. Pri tomto vytláčaní potom vzniká priestor na sociálnu stratu pamäti.

Výučba ako stretnutie niekoľkých minulostí

Učiteľ sa pri výučbe najmä najnovších dejín stretáva so všetkými tromi formami minulosti, ktoré do sveta školského dejepisu vstupujú rôznymi bránami. Model historického poznania sem preniká (mal by prenikať!) prostredníctvom osnov, učebníc, ako aj prostredníctvom učiteľovej odbornej historickej kompetencie.

Výučba histórie na základných a stredných školách nemôže aspirovať na úplné prijatie historického poznania ako prostriedku interpretácie historickej skutočnosti, preto je potrebné rešpektovať skutočnosť, že sa bude stále pohybovať na poli historického vedomia. Vyučovanie dejepisu je vlastne kultiváciou historického vedomia, slúži na jeho odovzdanie, uchovávanie a rozvíjanie. Historické vedomie je základným intelektuálnym prostredím školského dejepisu. A zo žitého sveta žiaka, učiteľa a ich bezprostredného životného okolia sem preniká historická pamäť. Tú by sme mohli zhrnúť do vety „*Čo som doma počul o tom, čo sa stalo*“, či „*Čo som sám zažil a prežil*“.

Žiak i učiteľ sú v prípade najnovších dejín postavení do situácie, v ktorej sa nemôžu dovolávať len takpovediac historickej pravdy, sú konfrontovaní so svojimi spomienkami, prežitkami a najmä je nimi určovaná ich interpretácia a hodnotenie udalostí.

Koľko je súčasnosti?

Príkladom osobnej skúsenosti utvárajúcej v ďalších generáciách historické vedomie môžu byť napr. spomienky a dojmy účastníkov udalostí Pražskej jari roku 1968. Aj ja mám takéto spomienky, sú súčasťou mojej historickej pamäti, a preto aj mojej permanentnej prítomnosti. Hoci množstvo detailov iste prebehlo trochu inak, ako si ich pamätám, môžem ich považovať za celkovo pravdivé.